

Érdy János élete és munkássága*

Érdy János eredeti családneve Luczenbacher, a Belgiumból származó Luczenbacherek leszármazottja. A család alapítója, Luczenbacher Mihály 1688 körül már Szob település lakója volt, valószínűleg 1686-ban a Duna bal partján Buda ostromához felvonuló Miksa Emmánuel választófejedelem csapataival érkezett a Dunakanyarba. A Szobon letelepedett családalapító szegény halászként kereste kenyerét. A családot mindvégig nagy gyermekáldás kísérte, ebből következően népes leszármazási ágak alakultak ki, közülük az egyik, amelyből a Luczenbacher János féle ág meggazdagodott, és a kiegyezés után Magyarország egyik legjelentősebb nagyiparos családja lett. Az iparban, közlekedésben és kereskedelemben szerzett vagyonuk révén a gazdasági élet mellett a politikában is megjelentek, 1878. február 21-én „szobí” előnévvel nemesi rangot nyertek.

Luczenbacher – Érdy – János 1796. szeptember 19-én született Szobon, Luczenbacher József és Czeczko Mária harmadik gyermekeként, tizenegy testvér között. Édesapja (hibás néven anyakönyvezték) korán meghalt, ezért a családfenntartás az édesanyjára maradt. A nehéz körülmények között élő család segítségére sietett a főági nagybátya,

Luczenbacher János, s biztosította a kis János taníttatását. A rendkívül vallásos családnak jó kapcsolata volt a helybeli plébánossal, Palsovics Antallal, későbbi pozsonyi kanonokkal, aki korán felismerte a fiú tehetségét és javasolta támogatását. Luczenbacher János Vácon és Esztergomban kezdte el a gimnáziumi tanulmányait, majd papi pályára készülve a nagyszombati bencés gimnázium tanulója lett. Itt ismerhette meg a jelentős magyar nyelvű legendagyűjteményt, amely későbbi ismertetése révén, róla elnevezve, Érdy-kódex néven vált közzismertté. 1815-ben belépett a bencés rendbe, majd Pannonhalmán folytatta tanulmányait, 1817-ben már a győri akadémián hallgatott bölcelelet Szeder Fábrián igazgatása mellett. Döntő fordulatot hozott életében, hogy kilépve a rendből, 1821-ben jogi doktorátust szerzett, ügyvéd lett, bár inkább a jogi tanszékre szeretett volna bekerülni és tanítani valamelyik főiskolán. Mivel erre nem volt lehetősége, a középkori magyar történelem kutatásával kezdett foglalkozni. Ebben nagy szerepe volt Horváth Istvánnak, aki bevonta őt a Tudományos Gyűjtemény munkálataiba. Első írott műve az *Elmélkedések a természeti jogtudomány állapotjáról* címmel 1828-ban jelent meg a Tudományos Gyűjtemény hetedik kötetében.

Szerteágazó feladatokra vállalkozott: őstörténettel, régészettel, oklevél- és pecsétannal, de leginkább numizmatikával foglalkozott. Tanulmányait nagyban segítette, hogy Vereben Végh Ignác házában nevelésködött, s emellett a család ügyvédje és gazdasági felügyelője is lett. Tanítványával gyakran megfordult Pesten, Pozsonyban, sőt Bécsben is, ahol rendszeresen bejárt kutatni az udvari könyvtárba.

1832. március 9-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező, szeptember 9-én rendes tagjává választotta. Székfoglaló beszédét 1833. január 26-án *Zsigmond országlásának évsora* címmel tartotta meg. 1834-ben bekapcsolódott az akadémia által indított Tudománytár című folyóirat szerkesztésébe, amelyben több tanulmánya is megjelent.

1839-ben Pesten telepedett le, s 1840-től kezdve a Magyar Tudományos Akadémia Éremgyűjteményének őrévé nevezték ki. 1846-ban József nádornak köszönhetően a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre lett, ahol 1869-ig, nyugalmába vonulásáig dolgozott. A múzeum régiségtári gyűjteményének költöztetését és megfelelő elhelyezését is ő végezte el a teljes beletárolásig. 1860-ban nyílt

* A cikk alapjául Mándli Gyula 1987-ben készített díjnyertes pályamunkája: Érdy János élete és művei (1796–1871) szolgált, kibővítve a mai irodalommal. A teljes kézirat hamarosan felkerül a Honismereti Egyesület honlapjára is.

meg az általa újjárendezett Éremtár és az első Kötár. A szabadságharc bukása után feldolgozta a múzeum kilencven ezer darabos éremgyűjteményét. Máig alapvető és maradandó numizmatikai munkái határozott történeti koncepciót árulnak el. 2010-ben jelent meg egyik fő művének, az 1862-ben kiadott *Érdély érmei képatalasszal* című kiadványának reprint kötete, jelezve annak időtállóságát.

Érdy a Magyar Nemzeti Múzeum első ásátó régészeként az 1840-50-es években folytatott kutatásaival úttörő munkát végzett, főként az őskor vonatkozásában: Szob, Érd, Aszód területén tárt fel leleteket. Úttörő szerepet vállalt a régi sírok feltárásában, a módszertan kidolgozásában. 1854-ben publikálta az aszódi pogány sírokról írt tanulmányát, ahol utalt szobi ásatásaira: *„Hasonló sírokat fedeztek fel 1847-ben, Zebegény és Szob területén, a Duna meredek partján, az ottani vasút vonalának ásatásakor [...] hol földfúró segedelmével az aszódiakhoz hasonló három sírt találtunk és ásattunk föl.”*

1837-ben ismertette a verebi sírokat, 1844-ben a kézdívasárhelyi régiségekről, 1847-ben a budai sírkövekről publikált, s ekkor jelent meg a korban feltűnő értekezése az Érd határában felásott pogány magyar sírokról. Érd és Százhalombatta határában elterülő vaskori sírhalmokat – korának felfogása szerint – ő is a hunok temetkezési helyének tartotta. 1847-ben hét halmot „lékeltetett meg”, bennük kőhalmokat, csontokat talált. *„Tasner Antal társunk két földfúrót volt szives minta után csináltatni, millyeneket kutatásokra Kruse is használt, és sírgödörökre egyedül ezek segedelmével akadhatott.”* Az ásatások pontos rögzítése érdekében helyszínrajzok készítését kezdte meg: *„...híjuk el Varsány Jánost is, ez szinte barátja a régiségnek, mérnök és mint ügyes rajzoló helyrajzot készít és máj. 3. elindultunk”* – írta 1847-ben a Magyar Akadémiai Értesítőben. Az eredményeit – a korban először – mérnöki felméréssel, ásatási rajzokkal is alátámasztotta, publikációjával nagy hírnevet szerzett magának.

A legkedvesebb munkájának tartott érdi ásatások után vette fel az Érdi előnevet. A német hangzású neve kortársai szerint nem állt összhangban magyar érzelmeivel, ezért az érdi ásatásai kapcsán magyarosította 1848. június 18-án Érdi Jánosra. Kossuth Hírlapjában 1848. augusztus 7-én Toldy Ferenc tudósítása szerint: *„Luczenbacher János m. akad. rendes tag m. nemzeti muzeumi ör most már Érdi János nevet visel. Biztos körben odanyilatkozván a derék férfiú, hogy magyar létere idegen nevet magyarra kívánja fölcserélni, barátjai magukra vállalták az átkezesztelést, sőt azonnal Érdinek nevezték el, mint kinek neve az érdi határában tett ásatásai és a magyarok őstörténetére nézve fő fontosságú fölfedezéseivel historiánkban valóban megnevesedett.”* A dualizmus korában sok jeles személy változtatta meg, vagy vissza nevével „-i”-ről „y”-ra, pl. Jókai, Görgei, s köztük Érdi János is, aki később már az Érdy nevet használta.

Az írott források kutatójaként is mulhatatlan érdemek illetik meg a magyar tudománytörténetben. Ő ismertette először a nagyszombati XVI. századi kódexet, legterjedelmesebb középkori prédikáció- és legendagyűjteményünket 1834-ben. Az újonnan induló Tudománytár legelső kötetében a Vegyes közlések rovatban olvashatjuk *A nagyszombati codex, 1490–1527* című értekezését. Sok kódexünkhöz hasonlóan, Toldy Ferenc nevezte el első ismertetőjéről Érdy-kódexnek.

Érdy János nevéhez fűződik a Székesfehérváron megtalált királyi házaspár, III. Béla és Antiochiai Anna maradványainak feltárása. 1848. december 5-én artézi kút fúrása során márvány szarkofagot találtak, amelyből egy királyné maradványai és ékszerei kerültek elő. A híradást követően *„Derék régiségbúvárunk, Érdi úr a honvédelmi bizottmány elnöke által Fehérvárra küldetet”* – írta Kossuth Hírlapja 1848. december 7-én. Ő tárta fel a második királysírt, amelyben – utólag Pauer János azonosítása alapján – III. Béla király és felesége csontjait találták meg. Érdy csak 1853-ban tette közzé jelentését az ásatásokról. (A feltárás körülményei részletesen olvashatóak Demeter Zsófia *„Örvendezz királyi város...”* című tanulmányában a Honismeret 1999. évi 4. számában.)

A Magyar Történelmi Társulat alapító tagjai között szintén ott találjuk, majd halála előtt e társulat tiszteletbeli tagjává választották: *„Érdy János aggkora miatt nem tud eljárni a Magyar Történelmi Társulat ülésére, ezért önként kilép a tagok sorából. A veterán tudóst jelentős tevékenységére tekintettel tiszteletbeli tagnak választották és előfizetik számára a lapot.”* – tudósít 1870-ben a Századok folyóirat.

1871-ben bekövetkezett halálát a teljes magyar szellemi közélet gyászolta, életművét méltató nekrológja május 21-én a Vasárnapi Újság címlapján jelent meg. Az Archaeológiai Értesítőben június 1-jén Römer Flóris szerkesztő méltatta őt: *„Nem a kora, váratlan végzés ragadá ki Érdyket munkakörünk közepéből, hanem mint fáradt vándor, a nehéz utazástól pihenni ment nestort ölelé át a természet kérlelhetlen keze! [...] Érdy János a becsületos hivatalnoknak, derék hazafinak, lankadatlan irónak mintaképe volt. Kik életében ismerték, őszintén tisztelték, [...] archaeológiánkban nehéz körülmények közt egyik valódi úttörőnk emlékét örök tiszteletben tartandják.”*

Temetésére 1871. május 12-én Budapesten került sor, a belvárosi Molnár utca 41. sz. házból kísérté családjá örök nyugalomra, felesége Kolecsányi Borbála (házasságkötésük 1846. december 29-én volt)

és gyermekei: István, Kálmán, Lajos és János. Halálát követően, 1873. március 31-én Nagy Iván, akivel 15 éves munkakapcsolatban és barátságban álltak, ezért életét részletesen és megbízhatóan ismerhette, olvasta fel az akadémiai emlékbeszédet róla.

A rendszerváltás után, Mándli Gyula könyvtárigazgató javaslatára – az MTA Régészeti Intézete támogatásával – Szob Nagyközség Önkormányzata a 69/1990. sz. határozatában egyhangúlag elfogadta, hogy a községi könyvtár neve a továbbiakban Érdy János Könyvtár és Információs Központ legyen. „Érdy János a XIX. század nagy tudós egyéniségei közé tartozik, a régészeti kutatások megindulásának korai szakaszában jelentős mértékben hozzájárult a hazai régészettudomány megalapozásához, módszereinek kidolgozásához” – írta szakvéleményében dr. Torma István régész (MTA). Első emléktábláját, bronz reliefjét, amely Szabó Imre helyi szobrászművész alkotása, a szobi nagyközségi könyvtárban a Pest Megyei Honismereti Egyesület rendezvénye keretében avatták fel 1992. október 17-én.

Szintén Érdy János nevét viseli két utca, egyik a szülőhelyén, Szobon, a másik pedig Aszódon, ásatásai emlékére.

Székesfehérváron a Romkert bejárata mellett 1998. december 4-én Marosi Ernő akadémikus és a megyei közgyűlés alelnöke avatta fel a Gulyás Gyula szobrászművész által készített emléktábláját, emlékezve az első szabályszerűen végrehajtott ásatásra. Magyarországon ez volt az első hiteles középkori magyar királysír-feltárás, de sajnos egyben az utolsó is. A megyei jogú város ugyanakkor „Érdy János Emlékérmet” alapított, hogy a Szent István Bazilika és a Romkert érdekében tevékenykedők tudományos, szakmai munkáját díjazza vele.

A Pest Megyei Honismereti Egyesület 2006. december 11-én vette fel a jeles megyei születésű tudós nevét, akire méltán büszke lehet szülőföldje, hazája és a magyar tudományos élet.

Mándli Gyula

A maroslelei trafik

Maroslelén (Csongrád m.) a templom szomszédságában ma is áll egy helyi védelem alá került köztéri emlék: a valamikori trafik. Mivel a szakirodalom nem utal erre a kis építményre, és a lelei lakosok sem tudják már, hogy mikor épült, családi kötődésünk miatt közöljük az alábbi adatokat. Nincs csak a családi visszaemlékezésre hagyatkozunk, hanem levéltári forrásokra is támaszkodunk (Maroslele önkormányzatának rendelete a helyi építési szabályzatról 11/2006. (V.26.); Makói pénzügyigazgatóság iratai. Csongrád Megyei Levéltár Makói Levéltára VI. 101.b 152., 165., 184. kötet).

Szakács Ferenc (1888–1957) harcolt a második világháborúban, s hadirokkantként tért haza. Több sorstársához hasonlóan ő is trafik építésére kapott engedélyt, így épült fel a maroslelei trafik 1945-ben. Ebben a kis üzletben árultak feleségével, Galló Annával (1896–1967) dohányt, bélyeget, képeslapot, boritékot, levélpapírt, irkát, ceruzát, cukorkát, csokit. A trafik 1968-ig működött. Az archív felvételen Szakács Ferencné és leánya, Rozália látható a kis épület előtt.

Bodó Ferencné és Gergelyné Bodó Mária